

Tatarchenko O. B. Activity of the state bodies in separation church from the state in Kherson and Odessa eparchy in 1920–30s.

In this article on the example of Kherson and Odessa eparchy the problem of mutual relations of Russian Orthodox Church and state authorities, which were engaged in separation of church from the state in 1920–30s is examined.

М. В. Цинова

ДО ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ІСТОРИЧНИХ НАУКОВО-ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Українська людність поза межами України впродовж ХХ ст. фіксувала свій зв'язок з національно-культурною українською спадщиною, який у тому числі забезпечував спадковість наукової та освітньої традиції в еміграції. Пріоритетне завдання вчених-емігрантів довгий час полягало у створенні альтернативної наукової продукції та поширенні національно-державницьких ідей, які були заборонені на батьківщині [1].

У США існує добре розвинена система українських наукових, громадських, релігійних (УКЦ має чотири дієцезії, два коледжі, п'ять вищих навчальних закладів, 20 початкових шкіл), культурно-освітніх, молодіжних, жіночих та інших організацій, кожна з яких може стати предметом окремого дослідження.

В даній роботі ми ставимо за мету розглянути діяльність декількох науково-освітніх організацій, створених представниками української діаспори США (Український Науковий Інститут Гарвардського Університету — УНІГУ та Українська науково-дослідна програма — УНДП) або за ініціативою представників української діаспори (“Комісія для розслідування подій 1932–1933 років в Україні”).

Впродовж ХХ ст. науковці українських діаспор у різних країнах вивчали Україну в різних вимірах. На початку 1990-х років розпочався зворотний процес — вивчення науковцями Української держави різних аспектів життя діаспор в різних країнах, що відбилосся у виданні таких робіт, як “Зарубіжні українці” [2], Енциклопедія Української діаспори [3] та інші. Безпосередньо питанням наукового доробку вчених діаспори

присвячено роботи О. Яся [4], А. Жуковського [5], В. Шендеровського [6].

Відомо, що українська діаспора, у тому числі у США, формувалася внаслідок чотирьох хвиль еміграції. Безпосередньо до Сполучених Штатів Америки українці почали прибувати під час “другої хвилі” (1920–1930 рр.), яка отримала назву політичної еміграції. На відміну від першої, селянської хвилі, яка концентрувалась переважно у Канаді, друга хвиля складалася з представників міського населення — як робітників, так і представників інтелігенції. В українській діаспорі США були створені динамічні структури, які охоплювали все: від спортивного життя до літературних гуртків та видань. Частково активна українська громада охопила і попередні генерації іммігрантів. Велику роль тут відіграли національні церкви — Українська православна й Українська греко-католицька. Під час третьої хвилі (1947–1953 роки) до США приїхали біля 180 тисяч українців. Цього разу серед прибульців була велика кількість інтелігенції та науковців. Вони сприяли розвитку українського політичного, громадського, культурного та релігійного життя в діаспорі, оскільки їх об’єднувала відданість ідеї незалежності України [7].

Хоча США належать до держав, де асиміляційні процеси відбуваються найбільш інтенсивно, 123,5 тис. чоловік спілкуються українською мовою в сім’ях. Найбільша кількість українців, які володіють українською мовою, живе у штаті Нью-Йорк — понад 52 тис. чоловік. У штаті Пенсільванія українською мовою володіє 49,5 тис., у Нью-Джерсі — 33 тис., в Іллінойсі — 20 тис., в Огайо — 19 тис., у Мічигані — 18 тис., у Каліфорнії — 11 тис., у Коннектикуті — 10 тис., в Індіані — 2 тис., у Вісконсіі — 2 тис.

Демографічні дані свідчать, що мовою предків розмовляє приблизно п’ята частина українського населення. За висновками деяких американських дослідників, громадяни США українського походження, які володіють українською мовою, мають ряд демографічних особливостей: вони переважно старшого покоління, їх соціально-економічний статус наближається до середнього рівня США, вони пізніше вступають до шлюбу, ніж американці.

Українську мову, літературу і культуру вивчають у широкій мережі громадських шкіл, відомих під назвою “рідні школи”.

Це суботні або вечірні школи, що утримуються різними українськими церквами та організаціями. Для учнів середньої школи ті ж самі установи у великих містах пропонують програми, які називаються “курси українознавства”.

Загалом українська діаспора США сформувалася як урбанізована і освічена національна меншина з цілою низкою освітніх, наукових, суспільно-громадських організацій.

Зокрема у 1948 р. бізнесменом та меценатом з Тернопілля Володимиром Джусом була створена культурно-просвітницька установа “Український Інститут Америки”. У 1950 р. була заснована науково-видавнича організація “Українська вільна академія наук” (УВАН). Надзвичайно важливим є те, що при УВАН діє Бібліотека ім. В. Міяковського і Архів ім. Д. Антоновича [8].

Ще з довоєнних років діє Український Конгресовий Комітет Америки (заснований у 1940 р., включає до свого складу 70 різного напрямку організацій), при якому діє автономно Шкільна Рада, яка керує суботніми школами українознавства, видає підручники, розробляє навчальні програми, готує вчителів. Працею Українського Конгресового Комітету у Вашингтоні 1964 р. було споруджено пам’ятник Т. Шевченку [9].

Важливу роль у діяльності української діаспори США відіграють також Наукове товариство ім. Шевченка, засноване у 1950 р.; Українське історичне товариство; Товариство українських інженерів Америки; Українське лікарське товариство Північної Америки; Товариство українсько-американських адвокатів тощо, а також низка фундацій та громадських товариств.

Таким чином, на початку означеного періоду функціонували установи, які мали давні науково-організаційні традиції (Наукове товариство ім. Шевченка, Українська вільна академія наук, Український вільний університет. Як зазначає О. В. Ясь, вони відновили свою діяльність або були засновані вченими найстаршої генерації наприкінці 1940-х рр. [10].

Серед науково-освітніх організацій 1960–1980-х рр. важливе місце займає Український Науковий Інститут Гарвардського університету (УНІГУ). Він був створений 1973 р. в Кембриджі (Массачусеттс) як додаток до заснованих у 1968 р. кафедр української мови, літератури та історії України в Гарвардському університеті, а також Українознавчого Семінару при Гарвард-

ській університетській бібліотеці, яка має найбагатшу у західному світі університетську збірку україніки.

Директором інституту у 1973–1990 роках був видатний вчений-історик Омелян Пріцак, а заступником і директором у подальші роки — відомий історик-візантолог Ігор Шевченко. Саме ці два потужні вчені були ініціаторами-засновниками англomовного наукового журналу “Гарвардські українознавчі студії”, а Омелян Пріцак ініціював створення Міжнародної Асоціації Україністів (МАУ). Значення цієї наукової і культурологічної організації для українців світу важко оцінити.

Цікавим є наступний історичний факт: у 1957 р. Союз Українських Студентських Товариств Америки запропонував заснувати кафедру українознавства при Гарвардському Університеті. До тисячоліття хрещення Руси-України 1984 року провідники УНІГУ вирішили здійснити видання “Гарвардської Бібліотеки Давнього Українського Письменства” у кількості 150 томів. З 1987 р. опубліковано понад десять солідних томів. До реалізації проекту був залучений Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Редакційну колегію склали найавторитетніші вчені світу, в тому числі України. Кожне видання здійснювалось мовою оригіналу та в перекладі на англійську та українську мови. Було видано, зокрема, “Історію русів”, “Слово о полку Ігоревім”, “Києво-Печерський патерик”, твори Юрія Дрогобича, Станіслава Оріховського, Павла Русина, Григорія Сковороди, Захарія Копистянського, Петра Могили.

Важливим напрямком діяльності УНІГУ було також дослідження творчого доробку видатних українських науковців. Так, у 1985 р. заходами Українського наукового інституту Гарвардського університету видано спеціальний випуск “Harvard Ukrainian Studies”, присвячений виключно В. Липинському, в якому було вміщено праці Л. Біласа, Я. Пеленського, Є. Пизюра, О. Пріцака та інших учених.

Директор інституту Омелян Пріцак ще одним напрямком діяльності установи визначав необхідність вивчення загальних тенденцій розвитку української історіографії, у тому числі поза межами України, підготовку систематичних нарисів з історіографії як одну з передумов цілісної та всеосяжної реконструкції історії України [11].

Ще одним важливим проектом серед науково-освітніх організацій була Українська науково-дослідна програма (УНДП) при Іллінойському університеті в Урбана-Шампейн. Програма була започаткована у 1984 р. з ініціативи професора Дмитра Штогриня за підтримки доктора Богдана Рубчака і професора Ралфа Фішера. Головним завданням Програми була організація щорічних конференцій з української проблематики на базі Іллінойського університету в межах Літньої лабораторії Центру дослідів Росії, Східної Європи та Євразії [12].

Важливою рисою конференцій є їх проблематика. Вони зосереджувалися на давніх і актуальних питаннях українського політичного, культурного й економічного життя в Україні й у діаспорі; досліджували надбання української культури. Починаючи з 1989 р. конференції стали спільним форумом України та української діаспори.

Дмитро Штогрин прибув до Іллінойського університету в Урбана-Шампейні ще у 1960 р. і займався розбудовою слов'янської секції книгозбірні університету. За час його адміністрування слов'янська і східноєвропейська секція зросла з десяти тисяч до близько 800 тисяч монографій та періодичних видань, а україніка збільшилася до 70 тисяч томів і є однією з трьох найбільших збірок поза межами України. Для розвитку й поширення української добірки подружжя Штогринів оформили окремих "Вічний фонд" їхнього імені [13].

Важливим науково-освітнім проектом української діаспори США (разом з Канадською діаспорою) було вивчення Голодомору в Україні 1932–1933 рр.

До 50-х роковин трагедії українського народу Конгрес США створює "Комісію для розслідування подій 1932–1933 років в Україні", яка зобов'язує науковців Гарварду дослідити цю проблему і подати Конгресові свої висновки. Виконавчим директором цієї комісії призначили Джеймса Мейса. У 1984 році він розпочав роботу над проектом "Усна історія очевидців про Голодомор в Україні". Розуміючи, що такий метод історичного дослідження не є досконалим, Джеймс Мейс та інші учасники проекту відзначали, що "усна історія є... словесними мемуарами людей, які зазвичай не залишають мемуарів" [14].

За роки своєї праці Джеймс Мейс зібрав три томи свідчень очевидців голодомору в Україні, які були видані 1990 року у

Вашингтоні. Касети зберігаються в Національному архіві США та в архіві Всеукраїнського товариства “Меморіал” ім. Василя Стуса. Вчений дійшов висновку, що голод на Україні був заздалегідь спланований і є геноцидом проти українців.

Таким чином, можна стверджувати, що науково-освітні організації української діаспори США впродовж другої половини ХХ ст. зробили чималий внесок до української гуманітарної науки. Він полягав передусім у вивченні тих аспектів української історії та культури, які перебували поза межами дослідження офіційною історіографією в СРСР та Радянській Україні. Крім того, важливими є зібрані колекції монографій та періодики, проведення конференцій з актуальних проблем української гуманітарної науки. Проте необхідно наголосити на тому, що проблема діяльності науково-освітніх установ української діаспори США потребує подальшого дослідження.

Джерела та література

1. Ясь О. В. Державницька традиція в українській зарубіжній історичній науці 1945–1991 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни”. — К., 2000. — 20 с.
2. Зарубіжні Українці / [С. Ю. Лазебник, Л. О. Лещенко, Ю. І. Макар та ін.]. — К.: Україна, 1991. — 226 с.
3. Енциклопедія Української діаспори. — Київ — Нью-Йорк — Чикаго — Мельбурн, 1995 — Т. 3.
4. Ясь О. В. — Вказана праця. — С. 9.
5. Жуковський А. Нарис історії Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Європі. — Львів—Париж, 2000. — 176 с.
6. Шендеровський В. Славні постаті української науки // У майбутнє — в ім'я України. Матеріали III Всеукраїнського форуму українців. — Київ, 2001. — С. 160–169.
7. Зарубіжні Українці. — Вказана праця. — С. 22.
8. Ключковська І., Гумницька Н. Українська діаспора в об'єктиві сучасності — національно-політичний та духовно-культурний феномен (перша — третя хвилі еміграції) [Електронний ресурс] / Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету “Львівська політехніка”. — Режим доступу до журн.: http://miok.ukrhost.com/index.php?option=com_content&task=view&id=70&Itemid=100
9. Там само.
10. Ясь О. В. — Вказана праця. — С. 12.
11. Там само.

12. Розумний Я. Четвертьсторіччя конференцій з української проблематики в Іллінойському університеті // Всесвіт. — Київ, 2007. — № 1–2. — С. 193–198.
13. Абліцов В. Галактика “Україна”. Українська діаспора: видатні постаті. — Київ, 2007. — С. 31.
14. День і вічність Джеймса Мейса / За заг. ред. Л. Івшиної. — К., 2005. — С. 18.

Анотації

Циновая М. В. Деятельность научно-образовательных организаций украинской диаспоры США второй половины XX века.

В статье рассмотрены некоторые направления деятельности научно-образовательных организаций украинской диаспоры США во второй половине XX века. В частности рассмотрена деятельность Украинского Научного Института Гарвардского университета, Украинской научно-исследовательской программы, “Комиссии для расследования событий 1932–1933 годов в Украине”.

Tsinova M. V. Activity of scientific and educational organizations of the Ukrainian diaspora in the USA in the second half of the 20th century.

The article deals with some trends of activity of scientific and educational organizations of the Ukrainian diaspora in the USA in the second half of the 20th century, particularly activity of Ukrainian Scientific Institute of Harvard University, Ukrainian scientific research program, “Committee for investigation of events in 1932–33 in Ukraine”.

Л. М. Чорна

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН КИЄВА (1920-ті — ПЕРША ПОЛОВИНА 1930-х рр.)

Нині в столиці України Києві живуть і працюють тисячі представників різних національностей. Поруч із економічними та суспільно-політичними проблемами виникає необхідність вирішення їх культурних запитів. В цьому плані важливий кожен набутий історичний досвід, зокрема, в період так званої коренізації.

Національно-культурна політика УСРР та особливості функціонування культурних осередків національних меншин України у 1920 — першій половині 1930-х років розглядалися багатьма дослідниками. Діяльність вищих державних органів